

Συμφωνία της Αμάσειας¹**Το ιστορικό υπόβαθρο**

Το ιστορικό σημείο-ορόσημο για το θέμα μας σκόπιμο είναι να το αναζητήσουμε στη Συμφωνία της Αμάσειας², που έγινε μεταξύ των Κούρδων και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας το 1514.³ Με την εν λόγω συμφωνία, η κυρίαρχη δύναμη (η αυτοκρατορία) προσδιόρισε τους άλλους (τις αυτόνομες νομαδικές κοινότητες) με άλλη μία ταυτότητα, αυτή των «Κούρδων». Ο όρος «Κούρδοι» δεν εμφανίζεται πρώτη φορά εκείνη τη χρονική περίοδο, αλλά από τότε και έπειτα αποκτά πολιτικό περιεχόμενο. Σύμφωνα με τους ιστορικούς η πιστοποίηση που δόθηκε στους κούρδους εμίρηδες από το Σελίμ Ι [Yavuz Sultan Selim]- μέσω του Μεβλανά Ιδρίς [Mevlana İdris],⁴ ανέφερε σε γενικές γραμμές τα ακόλουθα πέντε σημεία:

- «1. Οι ανεξαρτησίες των Εμίρηδων θα προστατεύονται.
2. Στη θέση του Εμίρη τον πατέρα θα διαδέχεται ο γιος και ο Σουλτάνος θα νομιμοποιεί τη διαδοχή με ένα ειδικό φερμάνι.
3. Οι Κούρδοι σε κάθε πόλεμο θα βοηθούν τους Τούρκους.
4. Οι Τούρκοι θα στηρίζουν τους Κούρδους στους εξωτερικούς πολέμους.

¹ Το συγκεκριμένο κείμενο αποτελεί ένα επιλεγμένο κομμάτι του πρώτου μέρους του βιβλίου: Μουράτ Ισσί, *Οθωμανική Αυτοκρατορία και κουρδικός εθνικισμός*, εκδόσεις Παπαζήση, 2^η έκδοση, Αθήνα, 2023, σ.46-63

² Η Συμφωνία της Αμάσειας που αναφέρουμε δεν είναι ίδια με την Ειρήνη της Αμάσειας του 1555. Βλ. Norman Itzkowitz, *Οθωμανική Αυτοκρατορία και Ισλαμική Παράδοση* (επιμέλεια: Στέφανος Παπαγεωργίου, Αθήνα, Εκδόσεις Παπαζήση, 2008, σ. 160)

³ Mihemed Emin Zekî Beg, *Dîroka Kurd û Kurdistanê*, Stenbol, Avesta, 2002 (1^η έκδοση 1931 Silemaniye-Iraq), s. 124. Επίσης Major Trotter, «Report on Kurdistan», 1881, no. 6. στο Percy Early, M. P., *Highlands of Asiatic Turkey*, London, 1901, σ. 124-125.

⁴ V. L. Mênage, «Bidlisi», *Encyclopaedia of Islam*, New Edition, v. 1, 1960, s. 1207-1208 και Müfid Yüksel, «İdris-i Bitlisi ve Eyüp'teki Eserleri», στο *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sempozyumu VI.*, Eyüp Belediyesi yayınları, 2003. Σύμφωνα με τον Bruinessen, οι ιστορικοί υπερεκτιμούν το ρόλο του İdris, βλ. Martin van Bruinessen, Hendrik Boeschoten, *Evliya Çelebi Diyarbakir'de*, İletişim Yayınları, 2009, σ. 42. Από την άλλη ο Μεβλανά Ιδρίς αναγνωρίζεται ως ως Κατακτητή του Κουρδιστάν από τις Οθωμανικές αρχές, βλ. B.O.A. Y.EE. 36-67,06/R /1327.

5. Οι Κούρδοι θα φορολογούνται μία φορά κάθε χρόνο στο όνομα του Χαλίφη». ⁵

Η συγκεκριμένη συμφωνία επικυρώθηκε σταδιακά από τα μπεηλίκια, μέσα σε διάστημα 15 ετών (1514-1529) και παρέμεινε σε ισχύ έως τα χρόνια του Τανζιμάτ (1839-1876). Μέσα από τη συμφωνία αυτή, διαφαίνεται η θέληση της κεντρικής εξουσίας να προφυλαχθούν τα ανατολικά σύνορα της αυτοκρατορίας, με τη συνδρομή μιας ευπροσάρμοστης δύναμης, η οποία ήταν εγκατεστημένη σε ένα δυσπρόσιτο γεωγραφικό χώρο. Το βλέμμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, άλλωστε, ήταν στραμμένο προς τη Δύση, την Ευρώπη και έτσι δε θα μπορούσε να έχει ένα μεγάλο, τακτικό στρατό απέναντι στον εξ Ανατολών κίνδυνο, τους Σαφαβίδες (Σιίτες), έναν στρατό ο οποίος, μάλιστα, δεν ήταν δυνατόν να είναι και πάντα αποτελεσματικός. Το θέμα ήταν πρακτικό και ο ίδιος ο Σουλτάνος, ο οποίος είχε διακρίνει τις δυσκολίες που προέκυπταν από τη γεωγραφική θέση του Κουρδιστάν, επέλεξε να συμπράξει με τους Κούρδους και κυρίως, με περισσότερα σουνιτικά κουρδικά μπεηλίκια. ⁶

Μετά τη Συμφωνία της Αμάσειας, η διοίκηση των ανατολικών περιοχών της Αυτοκρατορίας θα πάρει μια εντελώς διαφορετική μορφή, συγκριτικά με αυτή των άλλων περιοχών. Ο Σελίμ Ι θα δημιουργήσει, αρχικά, ένα εγιαλέτι [eyâlet] με κέντρο το Ντιάρμπεκιρ [Diyarbakir] και στη συνέχεια, την εποχή του Σουλεϊμάν Ι του

⁵ «Ew teehudên ku ji aliyê Mewlana Îdrîs ve bi navê Yawuz Sultan Selîm daye mîrên Kurdan, kêmezêde ev çend madde têde bûn: 1. Dê serxwebûnîya emaratên kurd bê parastin. 2. Dê meqamê emaratê ji bab derbasî kurê wî be, weya li gor usûla mehelli bê tenzîm kirin. Sultan dê bi fermanekê tayîna cîgir tesdîq bike. 3. Dê Kurd di hemî şeran de alîkarîya Tirkan bikin. 4. Li hemberî êrişên derve dê tirk alîkarîya kurdan bikin. 5. Dê Kurd risûmê şer'îye bidin beytû'l-mala xelîfe». Πρέπει να τονιστεί ότι ο συγγραφέας έχει γράψει το συγκεκριμένο συγγράμμα το 1931 σε κουρδική γλώσσα και στο πρωτότυπο του αναφέρεται «Τούρκοι» και όχι «Οθωμανοί». Βλ.: Mihemed Emin Zekî Beg, s. 124. Επίσης CADN, Ankara-Amb.-13 «Kürdistan Teali Cemiyeti, Constantinople le 25 Mars 1919».

⁶ Σύμφωνα με τις πηγές (τις οποίες μεταφέρουμε από το *Şerefname* του Σερέφ Χαν), ο αριθμός των Μπεηλικιών που πήραν μέρος στη Συμφωνία ήταν γύρω στα 20 (*Şerefhan, Şerefname-Kürt Tarihi*, (μετάφραση από τα Αραβικά: M. Emin Bozarslan), Hasat Yayınları, 3.baskı, İstanbul, 1990, s. 479-481). Αν και το *Şerefname* είναι μια σοβαρή πρωτογενή πηγή στις Οθωμανό-κουρδικές έρευνες, μερικοί ερευνητές δεν συμφωνούν με τον αριθμό το *Şerefname*. Ο Kalman αναφέρει 23 μπεηλίκια [M. Kalman, *Osmanlı-Kürt İlişkileri ve Sömürgecilik*, İstanbul, Med yayınları, 1994, σ. 10]. Ο Αρμένιος ιστορικός και πολιτικός Sasuni κάνει λόγο για 20 μπεηλίκια [Garo Sasuni, *Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. yy'dan günümüze Ermeni Kürt İlişkileri*, İstanbul, Med Yayınları, 1992, σ. 36-39 (1^η έκδοση Βηρυτός, εκδόσεις Hamazkayin, 1962)]. Από τον Kunt έχουν γνωστοποιηθεί 17 ονόματα διοικητών. Βλ. İbrahim Metin Kunt, *Oi Υπηρέτες του Σουλτάνου* (ed: Στέφανος Παπαγεωργίου), Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, 2001, σ. 243. Σύμφωνα με τον Nejat Göyünç, ο αριθμός των κούρδων μπεηδών που υπέγραψαν τη Συμφωνία ήταν 25. Βλ.: Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, no. 1458, 1969, σ. 17

Μεγαλοπρεπούς, ο αριθμός των εγιαλετιών θα αυξηθεί σε δύο (Diyarbakir και Van). Ο εν λόγω χώρος θα διανεμηθεί από το Σελίμ Ι σε 3 διαφορετικές ομάδες διοίκησης:

1. Τα κλασικά οθωμανικά σαντζάκια: Αυτός ο τύπος διοίκησης εφαρμόστηκε κατευθείαν, εκεί όπου δεν υπήρχαν ισχυρές σχέσεις του *a'şira* δηλαδή νομαδικές, φυλετικές σχέσεις. Οι περιοχές αυτές ανήκαν στο τιμαριωτικό σύστημα (άρα είχαν προσόδους) και οι σαντζακμπέηδες τους διορίζονταν απευθείας από το κέντρο.

2. Τα Σαντζάκια του Κουρδιστάν ή Κουρδικά Σαντζάκια:⁷ Αυτά ήταν διαφορετικά από τα κλασικά οθωμανικά σαντζάκια, διότι η διοίκηση των σαντζακιών αυτών είχε παραχωρηθεί στους μπέηδες των περιοχών. Οι μπέηδες, εφόσον το ήθελαν, διατηρούσαν το αξίωμά τους εφ' όρου ζωής και μετά το θάνατό τους, τους διαδέχονταν οι γιοι ή άλλοι συγγενείς τους. Μοναδική εξαίρεση στον κανόνα της διαδοχής αποτελούσε η προδοσία προς την κεντρική οθωμανική διοίκηση. Στην περίπτωση αυτή εφαρμοζόταν το τιμαριωτικό σύστημα και οι καδήδες διορίζονταν από το κέντρο. Στα κουρδικά σαντζάκια ανήκαν 13 περιοχές από το Diyarbakir και εννέα από το Van.

3. Τα σαντζάκια που ονομάζονταν Χουκουμέτ [Hukûmet]:⁸ Η διοίκηση αυτών των σαντζακιών ήταν εξ ολοκλήρου στα χέρια των τοπικών μπέηδων. Σύμφωνα με τα μεράτια [berât] ή τα Αχίντναμε [Ahidnâme] που τους είχαν δοθεί από την αρχική συμφωνία το 1514, η οθωμανική κεντρική εξουσία δεν εμπλεκόταν στη διοίκησή τους. Στην περίπτωση αυτών των σαντζακιών δεν ίσχυε το τιμαριωτικό σύστημα. Εσωτερικά λειτουργούσαν αυτόνομα, ενώ εξωτερικά, σε επίπεδο πολιτικό και στρατιωτικό, υπάγονταν στον οθωμανό μπεηλέρ-μπέη της περιοχής. Στο εγιαλέτι του Ντιαρμπεκίρ περιλαμβάνονταν έξι τέτοιου τύπου σαντζάκια (Χάζρο [Hazro], Τζίζρε [Cizre], Έγκιλ [Eğil], Τέρτζιλ [Tercil], Πάλου [Palu], Γκέντζ [Genç]) και στο εγιαλέτι

⁷«Ο όρος εγιαλέτι [eyâlet] χρησιμοποιούνταν από τη δεκαετία του 1580 για τις ημιαυτόνομες περιοχές. Τα κουρδικά σαντζάκια, για παράδειγμα, τα οποία είχαν ειδικό καθεστώς, ονομάζονταν εγιαλέτια. Και το γεγονός ότι όσο αυξάνονταν οι εξουσίες του μπεηλέρ-μπέη, οι εκτάσεις που διοικούσε κατέληξαν να λέγονται εγιαλέτια, δεν αποτελεί σύμπτωση. Με αυτό τον τρόπο 'εκφράστηκε' η αλλαγή στο καθεστώς των επαρχιών.» Kunt, σ. 223.

⁸Η λέξη προέρχεται από την Αραβική λέξη 'al hûkm' και κυριολεκτικά σημαίνει: απόφαση, κρίση, ισχύ και διάταξη. Η έννοια της λέξης 'Hukûmet' δεν είναι αυτή της κυβέρνησης, όπως χρησιμοποιείται σήμερα στα τουρκικά, αλλά της ύπαρξης μίας περιοχής η οποία διοικείται με άλλες διατάξεις, αποφάσεις, κλπ. Βλ. Şemseddin Sami, *Kâmûs-i Türki*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 2004, σ. 554-555

του Βαν [Van] τέσσερα σαντζάκια (Μπίτλις [Bitlis], Χίζαν [Hizan], Τζολέμεργκ [Hakkari] και Μαχμούντι [Mahmûdi]).⁹

Figure 2. Ottoman–Safavid border prior to the battle of Çaldıran in 1514.

Πηγή: Hakan Özoğlu, «State-Tribe Relations: Kurdish Tribalism in the 16th- and 17th-Century Ottoman Empire», *British Journal of Middle Eastern Studies* (1996), 23 (1), 13.

Πράγματι, στο πρώτο οθωμανικό κατάστιχο του Ντιαρμπεκίρ το 1518 δεν υπάρχουν αναφορές σε κουρδικά μπεηλίκια, αλλά σε 12 σαντζάκια που βρίσκονταν στα περίξ του Κουρδιστάν και είχαν διάφορους διοικούντες, οι οποίοι είχαν διοριστεί από το κέντρο.¹⁰ Σε γενικές γραμμές και ο Χάμμερ συμφωνεί με τα γεγονότα:

«Τον ιστοριογράφο Ίδρις, κουρδικού γένους, γεννηθέντα εν Βιβλίδι, πρώην δε γραμματέα του Ιακούβ, ηγεμόνος του λευκού Κριού, γινώσκοντα ακριβώς την τε χώραν και τους κατοίκους, έπεμψεν ο Σελίμ εκ του χειμερινού στρατοπέδου

⁹ Ahmet Akgündüz, Said Öztürk. *Bilinmeyen Osmanlı*, İstanbul, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları (OSAV), 2000, σ. 141-142. Mihemed Emîn Zekî Beg, αναφέρει ότι στο Diyarbekir υπήρχαν 19 σαντζάκια, 8 από τα οποία ήταν στα χέρια των Κούρδων μπεηδών. Mihemed Emîn Zekî Beg, σ. 125.

¹⁰ Martin van Bruinessen, *Evliya Çelebi Diyarbekir'de*, σ. 44-52

της Αμασειάς μετά οδηγιών προσκλητηρίων επιστολών προς τους διαφόρους βεγήδας του Τουρκιστάν, όπως αποστήση αυτούς την υπακοή στον σάχη και υπαγάγη αυτούς εις την του σουλτάνου ελπίδα αισίας εκβάσεως παρέσχου τα υπέρ των οθωμανών κινήματα εν πάσαις ταις πόλεσι του Κουρδιστάν, εν Αμίδη, Βιβλίδη και εν Χοσκέϊφ.»¹¹

«Επί κυρώσις αυτή επιτέλους πεμφθείσα ην είδος τι διπλώματος προς τον Ίδρις, τον αληθή προς διευθέτησιν του Κουρδιστάν επίτροπον, προς ον συγχρόνως επέμφθησαν πέντε και είκοσι χιλιάδες δουκάτων, πεντακόσαιο έσθητες και επτά και δέκα σημαίαι, όπως διανείμη πάντα τούτα προς τους προσελθόντας εις το οθωμανικό κράτος βέγηδας. Ο επίτροπος διείλε την χώραν του Διαρβεκίρ εις σαντζάκια, ως τώ απιόντι έτει την Έδεσσαν και την Μουσούλην μετά την άλωσιν. Το ιδιόρρυθμον του μέρους τούτου του Κουρδιστάν, εν ω υπήρχαν τόσοι σχεδόν άρχοντες, όσα και φρούρια, και ών η κατάκτησις εγένετο διά χωριστών διαπραγματεύσεων, αλλ' έτι μάλλον ή περίστασις, ότι ολοσχερής υποταγή ή διατήρησις αυτού εν απωτάτη χώρα ήν αδυνάτον εν τώ φιλοταράχω και φιλελευθέρω πνεύματι των Κούρδων δυναστών, καθίστα αναγκαίαν και διευθέτησιν ταύτην διάφορον της των ετέρων επαρχιών του οθωμανικού βασιλείου ή διευθέτησις δ' αυτή επί μεθορίου χώρας οικουμένης υπό βαρβάρων και μαχίμων φυλών, διεσώθη μέχρι τούδε.

Η διευθετήσις αύτη σύγκειται εν τούτω, ότι εξ εννέα και δέκα επαρχιών, αποτελούσι την χώραν του Διαρβεκίρ, ένδεκα μόνον διετέθησαν κατά τον συνήθη τρόπον, καθ' όν και αι λοιπαί της οθωμανικής αυτοκρατορίας, οκτώ δε έτεραι κατά του ιδίου τρόπου των Κούρδων επί ρητοίς, πέντε δε τμήματα τέλος εις κληρονομικήν κατοχήν των δεσποζόντων οίκων. Ο μερισμός ούτος προς αυτόνομον κατοχήν πολλών δεσποτών εύρηται κατά το μάλλον ή ήττον εν πάση ορεινή χώρα πληθούση φρουρίων και πύργων, εν τα τείχη διά τε την στερεότητα και το απόρθητον του τόπου ανυψούσι τον φυσικόν θυμόν των κατοικιών.»¹²

Ο Σερίφ Πασάς, ως πρόεδρος της Κουρδικής Επιτροπής στις Ειρηνευτικές Διασκέψεις που έλαβαν χώρα στο Παρίσι, στο διάστημα 1918-1920, έκανε αναφορές

¹¹Ι. Χάμμερ, *Ιστορία της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας* (επ.: Κωσταντίνου Σ. Κροκίδα), τρίτος τόμος, εικοστό τρίτο βιβλίο, Αθήναι, Τύποις Χ. Ν. Φιλαδελφείως, 1872, σ. 190

¹²Χάμμερ, σ. 219-220.

στη Συμφωνία της Αμάσειας. Ο ίδιος διαφορετικά από τα κάθε είδους αναφορές, αναγνωρίζει τις κουρδικές διοικήσεις ως τα κουρδικά πριγκιπάτα:

«Μέχρι την εθελοντική υποταγή τους στο Σουλτάνο Σελίμ Ι, στο Κουρδιστάν υπάγονταν σαράντα έξι ανεξάρτητα πριγκιπάτα. Τα κυρίαρχα πριγκιπάτα ήταν τα εξής: Diarbekir, Dinver, Charry Soul, Ler, Ardial, Hakkri, Emadia, Kurkel, Finck, Hassan, Kef, Tchemuche, Guezek, Mirdasi, Ekil, Sassour, Hezan, Kilis, Cherouan, Derzini, Erdikan, Hak, Terquel, Sueydi, Suleimanie, Sahran, Terkour, Kalai, Daoud, Pelinkan, Bitlis, Garzan, Bouhtan, etc.»¹³

Πρέπει να σημειωθεί ότι η παραχώρηση της δυνατότητα τέτοιων τύπων διοίκησης¹⁴ στους Κούρδους οφείλεται στο γεγονός ότι οι προαναφερθέντες κούρδοι μπέηδες, αν και ανήκαν στην ηγεμονία των Σαφαβίδων (Σίιτες), πήραν -οικειοθελώς- μέρος στην εκστρατεία που πραγματοποίησε ο Σελίμ Ι, στο πλευρό των Οθωμανών (Σουνίτες). Φυσικά, η απόφαση δεν πάρθηκε μόνο βάσει θρησκείας, αλλά και βάσει πολιτικών συμφερόντων. Ακόμα και αργότερα, όταν τα εδάφη των Κούρδων διαμελίστηκαν, με την υπογραφή του Κασρί Σιρίν (1639), οι σουνίτες Κούρδοι παρέμειναν στο πλευρό των Σαφαβίδων και οι Σίιτες στο πλευρό των Οθωμανών. Πρακτικά, τα σύνορα αυτά δε δημιουργούσαν προβλήματα στις μετακινήσεις των νομαδικών ομάδων έως το δεύτερο και ολοκληρωτικό διαμελισμό του Κουρδιστάν με τη Συνθήκη της Λωζάννης (1923). Ωστόσο, η Συνθήκη του Κασρί Σιρίν (1639) έχει ιδιαίτερη σημασία, όχι μόνο επειδή συμβολίζει τον πρώτο διαμελισμό του κουρδικού γεωγραφικού χώρου, όπως αυτός εμφανίζεται στις μελέτες της κουρδικής ιστοριογραφίας, αλλά επειδή εμπεριέχει και τα νεότερικά σύμβολα.

Στις μελέτες των Οθωμανό-Ιρανικών σχέσεων, αισθητή είναι η παρουσία ενός κοινού σημείου: και οι δύο Αυτοκρατορίες είχαν καταβάλει προσπάθειες για τη χάραξη και τη διατήρηση των ορίων τους, όπως θα έκαναν 100-150 χρόνια αργότερα

¹³General Cherif Pacha, *Memorandum sur Les Revendications du Peuple Kurde*, Paris 1919, σ. 3-4.

¹⁴Τέτοιες πολιτικές εφαρμόστηκαν σε όλες σχεδόν τις επικίνδυνες και απομακρυσμένες περιοχές της Αυτοκρατορίας, όπως στη Βόσνια, στην Κριμαία και στο Κουρδιστάν. Βλ. B. G. Martin, «Mai İdris of Bornu and the Ottoman Turks, 1576-78», *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 3, no. 4 (Oct., 1972), σ. 470-490 και Χάμμερ, σ. 220. Τα φερμάνια του Σουλτάνου που στάλθηκαν στους κούρδους μπέηδες, μέσω του Ίδρις, δεν είχαν τίποτα άλλο παρά μονάχα τη σφραγίδα του Σουλτάνου. Τα φερμάνια θα συμπληρώνονταν με τη συναίνεση των μπέηδων και θα γράφονταν από τον ίδιο τον Ίδρις.

τα έθνη-κράτη.¹⁵ Βεβαίως στα νέα, κοινά Οθωμανό-Ιρανικά σύνορα δεν υπήρχαν συρματοπλέγματα ή συνοριοφυλάκια, αλλά, σύμφωνα με έγγραφα της εποχής, διαφαίνεται ότι λαμβάνονταν διάφορα μέτρα για την προάσπισή τους, όπως η κατεδάφιση των κοντινών μεγάλων κάστρων, τα οποία θα μπορούσαν να φιλοξενήσουν μεγάλο αριθμό στρατιωτών, η δημιουργία των συνοριακών λιθοσυμβόλων και η θέσπιση των περιπολιών. Κοινές επιτροπές επισκέπτονταν επί 4-5 χρόνια όλα τα προαναφερθέντα μέρη, προκειμένου να πραγματοποιηθεί ο ακριβής εντοπισμός των ορίων πριν από την υπογραφή της συμφωνίας.¹⁶

Δεδομένης της αδιαμφισβήτητης σχέσης μεταξύ γεωγραφίας και ιστορίας, πρέπει, οπωσδήποτε, να γίνει αναφορά και στην πολιτική και διοικητική προσέγγιση που επέλεξε η πλευρά των Σαφαβίδων.

«Σύμφωνα με το Ισλαμικό Δίκαιο και την Ισλαμική Παράδοση, τα εδάφη των Σαφαβίδων ανήκαν αποκλειστικά και μόνο στον Σάχη. Σε διοικητικό επίπεδο όμως, στη διάρκεια διαφορετικών περιόδων, κάθε ισλαμικό κράτος υιοθετούσε και άλλη διοικητική μορφή. Στους Σαφαβίδες οι διοικητικές αυτές περιοχές διακρίνονταν στις Χάσσα [Hassa] και τα Μεμαλίκια [Memalik].

Χάσσα [Hassa]: Οι ασφαλείς περιοχές, δηλαδή οι περιοχές εκείνες που δεν διέτρεχαν κίνδυνο, καθώς δεν αντιμετώπιζαν εχθρικές απειλές. Οι περιοχές Χασσά ανήκαν εξ ολοκλήρου στην οικογένεια του Σάχη.

Μεμαλίκια [Memalik]: Οι περιοχές αυτές χωρίζονταν σε δύο υποκατηγορίες: α) **Τα Μπεηλερμπεηλίκια [Beylerbeylik]:** περιοχές των οποίων οι διοικητές διορίζονταν κατευθείαν από τον Σάχη, αλλά είχαν και διάφορα διοικητικά και οικονομικά προνόμια. Ο μπεηλέρμπεης διοριζόταν μεν από τον Σάχη, αλλά είχε ο ίδιος την υποχρέωση να συνεισφέρει οικονομικά στο κεντρικό ταμείο του κράτους. β) **Τα βαληλίκια:** διοικητικές περιοχές που είχαν ως διοικητή τον Βαλή και ήταν οικονομικά ανεξάρτητες, αφού δεν υπήρχε η υποχρέωση να

¹⁵«Arşiv Belgelerinde Osmanlı-İran İlişkileri», *Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No: 111*, Ankara 2010. σ. 76-82

¹⁶Πρέπει να αναφέρουμε ότι το γνήσιο κείμενο της Συμφωνίας του Κασρ-ί Σιρίν (1639) δεν έχει διασωθεί. Οι ισχύουσες θεωρίες συνοψίζονται στο εξής πολύ ενδιαφέρον: Σχεδόν όλα τα άρθρα της συγκεκριμένης συμφωνίας του 1639 βασίζονταν στη συμφωνία του 1555 και δεν ήταν τίποτα άλλο, παρά μόνο η αναθεώρησή της. Βλ. Özer Küpeli, *Osmanlı-Safevi Münasebetleri (1612-1639)*, Ege Üniversitesi SBE (Αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή), İzmir 2009, σ. 193-202. Ευχαριστώ τον ίδιο τον Özer Küpeli που μοιράστηκε μαζί μου τις συγκεκριμένες πληροφορίες από τη αδημοσίευτη διατριβή του.

συνεισφέρουν οικονομικά στο κεντρικό ταμείο του κράτους. Βρίσκονταν εξ ολοκλήρου στα δυτικά όρια του κράτους, δηλαδή στα σύνορα με την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Οι διοικητικές περιοχές του κράτους των Σαφαβίδων στις αρχές του 18^{ου} αιώνα ήταν οι εξής: 13 Μπεηλερμπεηλίκια και 4 Βαληλίκια:

Τα Μπεηλερμπεηλίκια: 1. Κανταχάρ [Kandahar], 2. Σιρβάν [Şirvan], 3. Χεράτ [Herat], 4. Τεμπρίζ [Tebriz], 5. Τσουκούρσαντ [Çuhursad], 6. Καράμπαχ-Γέντζε [Karabağ-Gence], 7. Εστεράμπαντ [Esterabad], 8. Κούχ-Γκιλούγιε [Kuh-Giluye], 9. Κιρμάν [Kirman], 10. Μερβ [Merv], 11. Καλεμρέυ-ει Άλη Σεκέρ (Χεμεντάν) [Kalemrev-i Ali Şeker (Hemedan)], 12. Μεσχέντ [Meşhed], 13. Καζβίν [Kazvin].

Τα Βαληλίκια: 1. Το Βαληλίκι Αραμπιστάν ή Χουζιστάν [Arabistan ή Huzistan]. 2. Το Βαληλίκι Γκουρτζιστανάτ [Gürcistanat]. 3. Το Βαληλίκι Κουρδιστάν [Kürdistan]: Ο Βαλής του Κουρδιστάν θεωρούνταν ο πιο χαμηλόβαθμος βαλής στη διοικητική ιεραρχία. Το εν λόγω Βαληλίκι βρισκόταν στην πόλη Senendec και ήταν οικονομικά ανεξάρτητο, όπως και τα άλλα βαληλίκια. 4. Το Βαληλίκι Λουριστάν [Luristan]: Το συγκεκριμένο βαληλίκι, παρόλο που γεωγραφικά ανήκε στο βαληλίκι του Κουρδιστάν, διοικούνταν από έναν άλλο Βαλή. Μέσα από τα βαληλίκια διοικούνταν τα συνοριακά εδάφη, τα οποία πρώτα θα αντιμετώπιζαν τυχόν στρατιωτικές [οθωμανικές] απειλές. Για αυτό το λόγο είχαν οικονομική ανεξαρτησία, αφού η συνεχής παρουσία στρατιωτικών μονάδων εκεί ήταν απαραίτητη. Πάντως, εκτός από τις στρατιωτικές υπήρχαν και οι θρησκευτικές απειλές, αφού η πλειοψηφία των πληθυσμών των τριών βαληλικιών ήταν σουννί μουσουλμάνοι.»¹⁷

Φαίνεται λοιπόν ότι οι βλέψεις των Οθωμανών και Σαφαβίδων σχετικά για τους Κούρδους δεν απείχαν και πολύ. Μέσα από την παραπάνω ιστορική περιήγηση, επιδίωξή μας ήταν να αναλύσουμε τα εξής ενδιαφέροντα σημεία:

α) Για την αναγνώριση ενός έθνους δεν αρκεί μονάχα η αυτό-αναγνώριση (self-defined), άλλα και η αναγνώρισή του από τους άλλους (other-defined). Με άλλα

¹⁷ Για όλες αυτές τις πληροφορίες (και όχι μόνο) βλ: İlker Külbilge, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-İran Siyasi İlişkileri (1703-1747)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim dalı Yeniçağ Tarihi Bilim dalı, Δημοσίευτη διδακτορική διατριβή, İzmir 2010.

λόγια, για την αναγνώριση ενός έθνους, δεν αρκεί ένας λαός να αυτό-προσδιορίζεται ως έθνος, πρέπει να αναγνωρίζεται και από τους άλλους ως τέτοιο. Η αυτό-βούληση¹⁸ ή η αυτογνωσία (self-awareness) μίας ομάδας με τις ιδιαιτερότητές της και η ταύτιση του εαυτού της με μία συγκεκριμένη ονομασία έχουν τη σημασία τους, αλλά εφαρμόζεται έως ένα σημείο όπως χαρακτηρίζουν οι κοινωνικοί επιστήμονες. Εξάλλου, αν η συγκεκριμένη ταυτότητα ή η ονομασία δεν σημαίνουν τίποτα για την ομάδα, τότε πραγματικά η διαδικασία αυτή δεν έχει και πολύ σημασία.¹⁹ Όταν όμως η λεγόμενη «επιλεγμένη ονομασία» της ομάδας χρησιμοποιηθεί και από τους άλλους, τότε δημιουργείται μία νέα κοινωνικοπολιτική κατάσταση, η οποία χαρακτηρίζει την προηγούμενη ομάδα ως «άλλο».²⁰ Η νέα διαφοροποιημένη ομάδα αναγνωρίζεται πια ως μία κοινωνικό-πολιτική δομημένη ομάδα. Η νέα ομάδα έχει πια δική της ταυτότητα. Σε αυτό το σημείο κάνει την εμφάνισή του το *ethnie* του Smith.

Το πρώτο, αντικειμενικό χαρακτηριστικό της ομάδας που πήρε την ονομασία «Κούρδοι», ήταν η διαφορετική αντιμετώπισή της από τους Οθωμανούς, η οποία δεν οφείλεται μονάχα στις πολιτικές και γεωγραφικές, αντικειμενικές δυσκολίες, αλλά και στις υποκειμενικές ταυτίσεις της ομάδας. Με άλλα λόγια, το Κουρδιστάν υπήρχε πάντα ως γεωγραφικός χώρος. Οι Κούρδοι όμως; Στο πλαίσιο των θεωριών του εθνικισμού, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι τα πρώτα εθνικιστικά χαρακτηριστικά τους -η αυτό-βούληση των Κούρδων με το συγκεκριμένο όνομα και η αναγνώρισή τους από την επίσημη αρχή ως «Κούρδοι»- εμφανίζονται τον 17^ο αιώνα. Από τότε και έπειτα οι Κούρδοι, αναγκαστικά, θα αντιμετωπίσουν ομαδικά τις εξωτερικές απειλές. Πρέπει να αναφερθεί ότι η συγκεκριμένη πολιτική και κοινωνική στάση των Κούρδων ισχύουν και για τα δύο Κουρδιστάν (Οθωμανικό και Περσικό)

¹⁸Αν και δε συμφωνούμε με τις προσεγγίσεις του Gellner σχετικά με την «εμφάνιση» των εθνών, πρέπει να πούμε ότι ο ίδιος αναφέρει αυτή την έννοια ως βουλευσιαρχικό κριτήριο. Σύμφωνα με τον Gellner, το έθνος επανέρχεται στους δύο αρχικούς ορισμούς της θέλησης (βουλευσιαρχικό κριτήριο) και του πολιτισμού (πολιτισμικό κριτήριο). Αναφέρει ότι «με μία ανώτερη κουλτούρα αλλά με τη δική του έκφραση» θα δημιουργήσει τα πρώτα βήματα του εθνικισμού. Βλ. Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, σ. 8)

¹⁹Kemal Kirişçi, Gareth Winrow, *Kürt Sorunu-Kökeni ve Gelişimi*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1997, σ. 6-7.

²⁰Αναφέρει ο Bedirhan Paşazade Mikdad Midhat Bey: «Οι Κούρδοι είναι ο πιο σημαντικός qawm, από όλους αυτούς που απαρτίζουν το αθάνατο οθωμανικό κράτος και το Κουρδιστάν έχει σημαντικό ρόλο στην πολιτική αρένα, επειδή συνορεύει και με τα δύο κράτη [Ρωσία και Ιράν] και έτσι εμποδίζει την εισβολή του εχθρού στην Ανατολία. Αν και η πραγματικότητα είναι αυτή, έως και σήμερα κανείς δεν έχει πάρει στα σοβαρά την τάξη και την παιδεία των Κούρδων.» Βλ. Bedirhan Paşazade Mikdad Midhat Bey, “Şevketlu Azametlu Sultan Abdülhamid-i Sani Hazretlerine Arzihal-i Abidanemdir”, *Kürdistan* (ed. M. Emîn Bozarslan), cilt I., σ. 146.

διότι, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, αμέσως μετά των Οθωμανών και οι Πέρσοι εφάρμοσαν ίδιες πολιτικές με του Οθωμανούς. Δεν αναγνωρίζουμε τους Κούρδους ως έθνος από τον 16 ή 17^ο αιώνα άλλα προσπαθούμε να ερμηνεύσουμε ότι η διαφορά των κουρδικών πληθυσμών αναγνωριζόταν, επισήμως, εκ μέρους των μη-κούρδων δυνάμεων από τον 17^ο αιώνα και αυτή η αναγνώριση με την σειρά της γινόταν αιτία της δημιουργίας αυτό-βούλησης περί κουρδικής ταυτότητας.

β) Είναι δύσκολο να συμφωνήσουμε με τον Hobsbawm ή τον Anderson, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι τα έθνη δημιουργήθηκαν εκ του μη όντος. Διότι τα έθνη μπορεί να εμφανίζονται κοινωνικοπολιτικά στην καπιταλιστική εποχή, αλλά η εργαλειοποίηση των διάφορων «στοιχείων» για τη δημιουργία του έθνους είναι μια διαδικασία, η οποία από μόνη της καταδεικνύει τη διαφορετικότητα των ομάδων. Όπως προαναφέραμε, τα σημαντικά αυτά προ-εθνικιστικά στοιχεία για τους Κούρδους, ως ομάδα και όχι έθνος, εμφανίζονται το 16^ο αιώνα. Πιο συγκεκριμένα, η ύπαρξη και η εργαλειοποίηση της λογοτεχνίας, μέσα από τα γραπτά του Εχμεντέ Χάνι είναι αναμφισβήτητα προ-εθνικιστικά στοιχεία, ωστόσο, δεν περιλαμβάνονται τα νεοτεριστικά στοιχεία που συναντάμε το 16^ο –17^ο αιώνα.

γ) Τα διαφορετικά διοικητικά μοντέλα των Κούρδων θα δημιουργήσουν μελλοντικά δυσεπίλυτα προβλήματα στην κουρδική κοινωνία, τόσο όσον αφορά στην κατανόηση που είχαν οι Κούρδοι πολίτες για τα κυρίαρχα κράτη (Οθωμανική Αυτοκρατορία – Περσία) όσο και στον μετέπειτα τρόπο που αντιμετώπιζαν την ίδια την κυρίαρχη δύναμη. Ο πιο σημαντικός κίνδυνος εμφανίζεται το 19^ο και 20^ο αιώνα, όταν οι Κούρδοι θα προσπαθήσουν να δημιουργήσουν μια ενιαία κουρδική εθνική ταυτότητα, υπερκαλύπτοντας τις ήδη υπάρχουσες, διαιρεμένες εθνοτικές ταυτότητες.

Για την καλύτερη κατανόηση του επιχειρήματος, σκόπιμο είναι στο σημείο αυτό να γίνει μια σύνοψη των προαναφερθέντων. Η οθωμανική αρχή, λόγω της γεω-στρατηγικής σημασίας του χώρου, έκανε μία πρόταση για τη δημιουργία μιας ειδικής σχέσης με τους Κούρδους. Η συγκεκριμένη σχέση ήταν όντως πρωτότυπη, σε σύγκριση με τις αντίστοιχες σχέσεις άλλων -μουσουλμανικών και μη- ομάδων, οι οποίες ήταν υπό την κυριαρχία της οθωμανικής εξουσίας.

Η οθωμανική διοίκηση, σε όλες σχεδόν τις περιοχές, αντιμετώπιζε τον μη μουσουλμανικό πληθυσμό ως μία διαφορετική θρησκευτική ομάδα και για λόγους διοικητικής διευκόλυνσης, αναγνώριζε έναν αρχηγό αυτή της ομάδας ως συνομιλητή

της. Το σύστημα αυτό αναγνωρίστηκε μετέπειτα ως σύστημα των μιλλετιών, αφού κάθε θρησκευτική ομάδα ονομαζόταν μιλλέτ. Παραδείγματος χάριν, όλοι οι Χριστιανοί Ορθόδοξοι λογοδοτούσαν στον Πατριάρχη και αυτός με τη σειρά του στην Υψηλή Πύλη. Το ίδιο ίσχυε και για τους Εβραίους, τους Αρμένιους κλπ. Το σύστημα αυτό, η αντιμετώπιση δηλαδή μίας συγκεκριμένης «ομάδας» ως μια άλλη ομάδα, λόγω της «ιδιαιτερότητάς» της, εφαρμοζόταν μερικές φορές και σε επιλεγμένες περιοχές όπου ζούσαν μουσουλμάνοι. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η Βοσνία, τα Ιερά Εδάφη της Χέτζας και το Κουρδιστάν. Ο μη μουσουλμανικός πληθυσμός, όλων των περιοχών, υπαγόταν στο σύστημα των μιλλετιών, ενώ οι μουσουλμάνοι υπάγονταν στην κλασική διοίκηση της κρατικής εξουσίας. Μοναδική εξαίρεση αποτελούσε το Κουρδιστάν και οι Κούρδοι.

Οι Κούρδοι οι οποίοι εντάχθηκαν στην οθωμανική διοίκηση ήταν στην πλειοψηφία τους μουσουλμάνοι και είχαν δημιουργήσει μεταξύ τους διαφορετικού είδους, οργανωμένες σχέσεις, όπως αποτυπώνεται στη δομή των μπεηλικιών, των εμιράτων και των ασιρέτ. Οι Οθωμανοί, με τα άδεια φιρμάνια -τα οποία θα συμπλήρωναν οι κούρδοι αρχηγοί- αναγνώρισαν από την αρχή τον αρχηγό κάθε ομάδας ως διαφορετικό ηγέτη και αυτός με τη σειρά του αναγνώριζε ως άμεσα ανώτερό του το Σουλτάνο / Χαλίφη. Η πιο ισχυρή κουρδική κοινωνική ομάδα, όπως ήταν τα μπεηλίκια, δε θα μπορούσε να νικήσει τον αντίπαλό της και να επεκταθεί με σκοπό να γίνει φεουδάρχης [feodal] της εποχής, αφού η ύπαρξη κάθε ομάδας εξασφαλιζόταν απευθείας από τον ανώτερο διοικητή, που ήταν ο ίδιος ο Σουλτάνος. Η φαινομενική ελευθερία, που είχε κάθε αρχηγός, πρακτικά, στάθηκε εμπόδιο στην ένωση των διάφορων ομάδων, με αποτέλεσμα αυτή η εσωτερικά διαιρεμένη «κοινωνία» να μπορεί εύκολα να χειραγωγηθεί από την οθωμανική εξουσία. Οι κουρδικές ομάδες, με αυτήν την πλασματική αυτονομία, στην ουσία εντάσσονταν σε ένα πιο «ορθολογικό» σύστημα διοίκησης με κατακερματισμένο τρόπο. Η Συμφωνία της Αμάσειας έθεσε τα θεμέλια του κατακερματισμού της ετερογενούς κουρδικής κοινωνίας με τα ίδια χέρια των Κούρδων, υπονομεύοντας εκ των υστέρων κάθε διάβημα για ενοποίηση.²¹

Σταδιακά, η οθωμανική διοίκηση της περιοχής της Οθωμανικής Ανατολίας θα καταφέρει να διαλύσει και εσωτερικά αυτές τις μορφές διοίκησης των κουρδικών

²¹Hasan Yıldız, *XIX. Yüzyıl Başlarında Kürt Siyaseti ve Modernizm*, İstanbul, Nüjen yayınları, 1996, σ. 14

ομάδων²² και θα εδραιωθεί στα εδάφη των Κούρδων, ενώ στα μέρη όπου δε θα μπορέσει να εισχωρήσει, θα εγκαταστήσει διάφορες τουρκικές φυλές, μέσα από τη διαδικασία της αναγκαστικής μετανάστευσης.²³

Συνοψίζοντας: στην αυγή του 19^{ου} αιώνα, όταν το οθωμανικό κράτος εγκαινιάζει μια σειρά καθολικών μεταρρυθμίσεων –γνωστών ως μεταρρυθμίσεων του Τανζιμάτ-, στο Κουρδιστάν δεν υπήρχε μόνο μία εξουσία, αλλά μία ολόκληρη περιοχή που για 300 περίπου χρόνια (1514-1839) είχε χωριστεί διοικητικά σε εγιαλέτια,²⁴ σαντζάκια,²⁵ Hukûmet, στο πλαίσιο των οποίων λειτουργούσαν τα πασαλίκια,²⁶ τα μπεηλίκια, τα ασιρέτ (με πλήρη ή σχετική αυτονομία),²⁷ που ήταν ανεξάρτητα μεταξύ τους διοικητικά μορφώματα, αλλά εξαρτημένα, ωστόσο, το καθένα ξεχωριστά, απευθείας από τον Σουλτάνο.

²²Για μία αναλυτική περιγραφή των κουρδικών «ομάδων» βλ. Sir Mark Sykes, *The Caliphs' Last Heritage-A short history of the Turkish Empire*, London 1915, σ. 553-593

²³Hasan Yıldız, σ. 17

²⁴Ahmet Akgündüz, σ. 141-142

²⁵Mihemed Emîn Zekî Beg, σ. 125.

²⁶Pierre-Amédée Jaubert, *Voyage en Arménie et en Perse*, Paris 1821, σ. 79

²⁷Sir Mark Sykes, σ. 554